

ГОЛОКОСТ В УКРАЇНІ

*Історія про дві вцілілі сім'ї
та селянина, що їх прихистив*

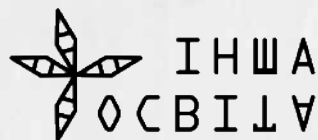
Для Шеллі Вайнер і Раї Кіжнерман

Дякуємо, що невтомно ділитеся своєю історією з тисячами викладачів, студентів, і кожним, хто тримає цю книгу в руках

Auswärtiges Amt

 centropa

Англійський сценарій — Едвард Серотта

Переклад українською — Анна Домніч
та Олександр Шнайдемессер

Корекція — Нікола Андерссон

Дизайн і ілюстрації — Юлія Антонова

*Шеллі: Мене звали Шеллі
Вайнер, в мене ніколи не було
дитинства, ніколи не було
подруги, і ніколи не було іграшки.*

*Рая: А, ем, мене звали Рая
Кіжнерман і моє дитинство не
могло бути гіршим. В мене
ніколи не було друзів, чи іграшок,
в довоєнний час я не ходила до
школи.*

*Єдиною подругою, і з ким я
могла гратися, була моя
двоюрідна сестра Шеллі.*

ЧАСТИНА ПЕРША:
НАШЕ ДИТИНСТВО

*Шеллі: Я
народилася в місті
Рівне.*

*Мій батько був бізнесменом,
а в моєї матері була крамниця
на першому поверсі нашого
будинку, вона все дуже гарно
влаштувала,*

*і в мене було дуже
щасливе дитинство до
війни. Мій дідусь дуже
мене балував.*

*Він задирав мене до
своєї хати, ставив
мене на стіл, і дозволяв
мені робити що
завгодно: бити тарілки,
танцювати.*

Рая: я також народилася в Рівному,

• MIATYN

• RIVNE

але ми жили у селі М'ятин, що знаходиться, ох, п'ять-шість кілометрів від Рівного.

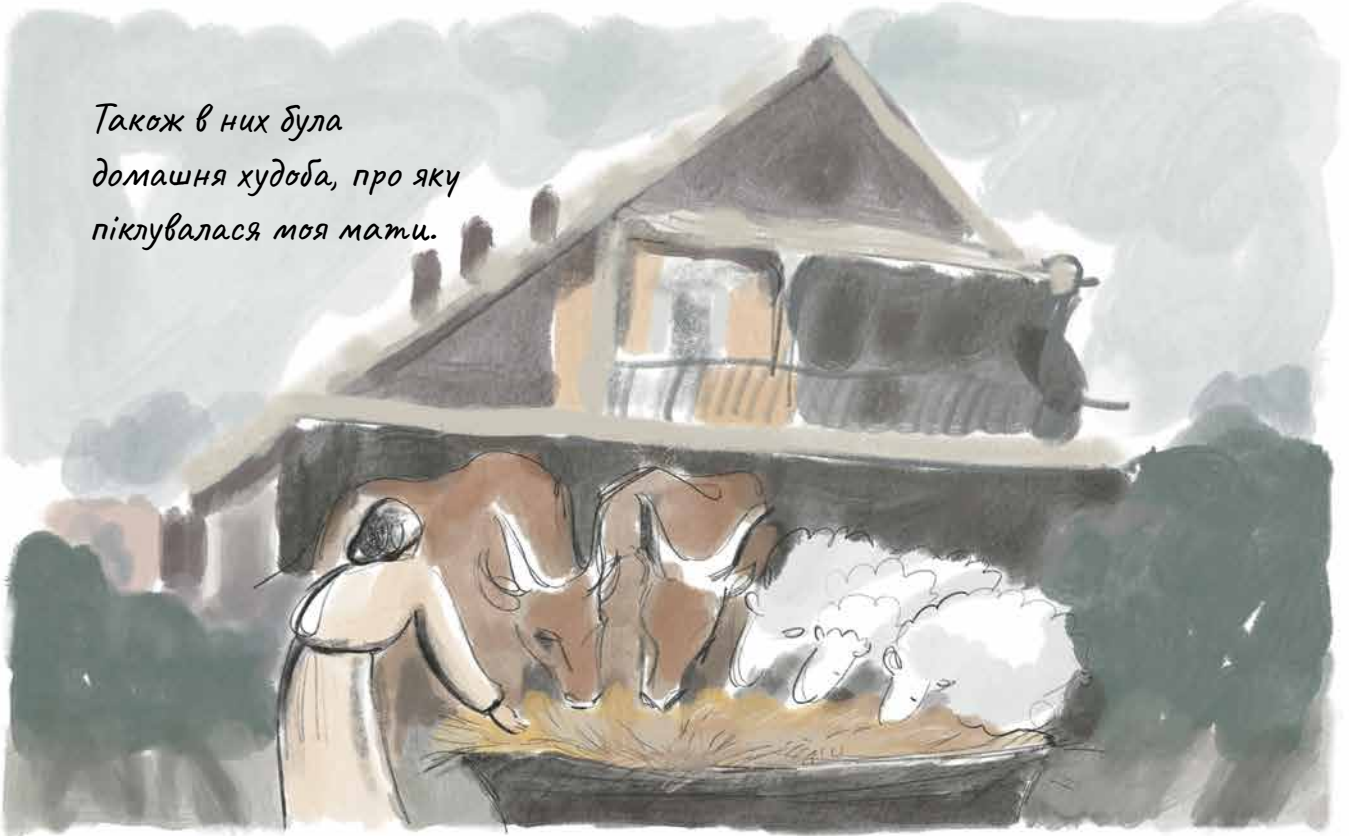
В моїх батьків був невеличкий бізнес в тому селі.

Вони виробляли вапно, а потім продавали його.

Також в них була
домашня худоба, про яку
піклувалася моя мати.

В мене було багато подруг, особливо
влітку, коли до лісу приїжджали роми,
і я гралася з ромськими дівчатами.

Ті часи, коли ми жили у селі,
були дійсно чудовими.

ЧАСТИНА ДРУГА:

1 вересня нацистська Німеччина
напала на Польщу із заходу

Через три тижні Радянський Союз
напав на Польщу зі сходу

КОЛИ ЖАХ ПРИЙШОВ ДО РІВНОГО

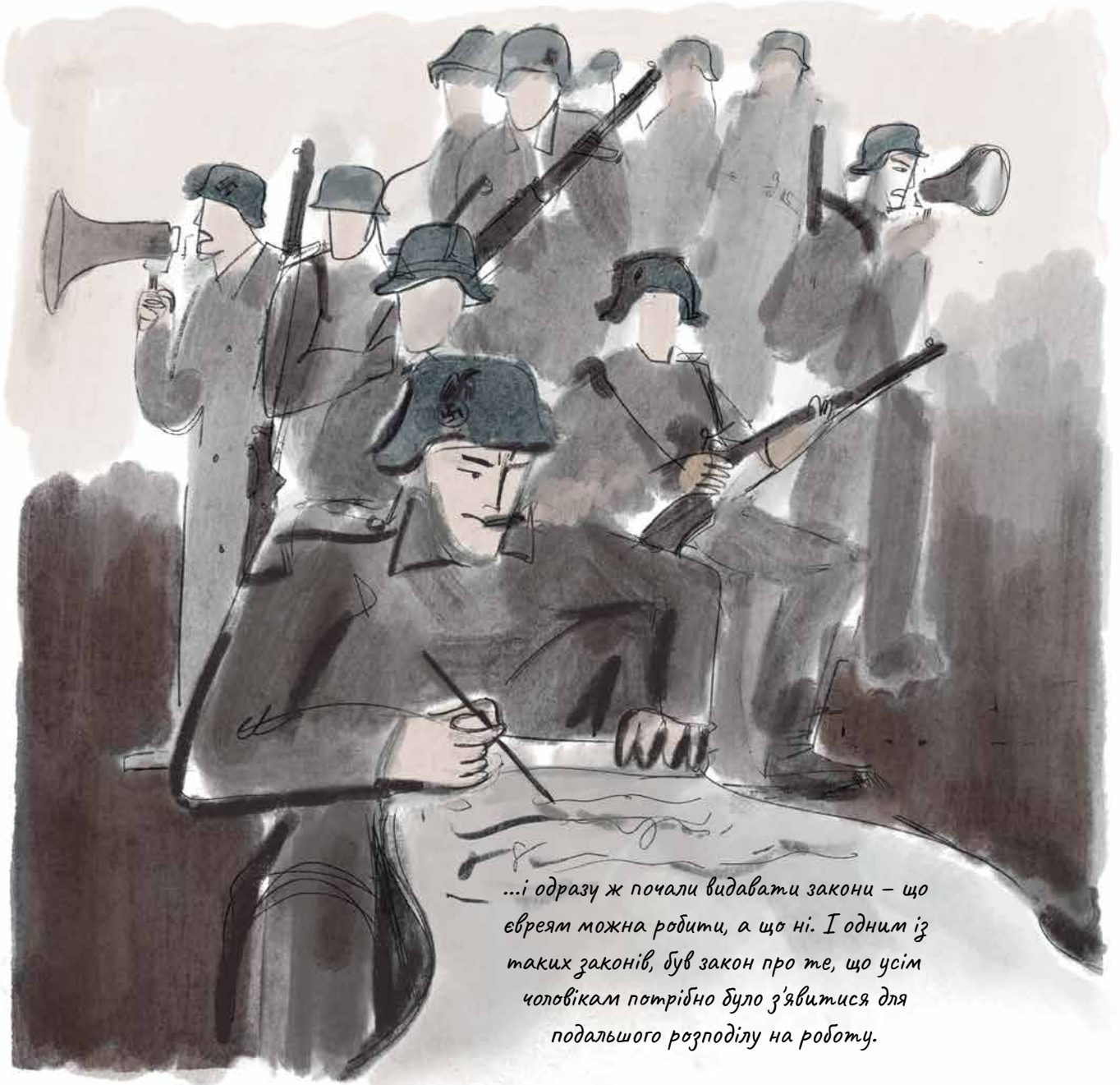
РІВНЕ БУЛО ОКУПОВАНО РАДЯНСЬКИМ СОЮЗОМ

У ЧЕРВНІ 1941 РОКУ
НІМЕЦЬКІ ВІЙСЬКА ВТОРГЛИСЯ
В РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ

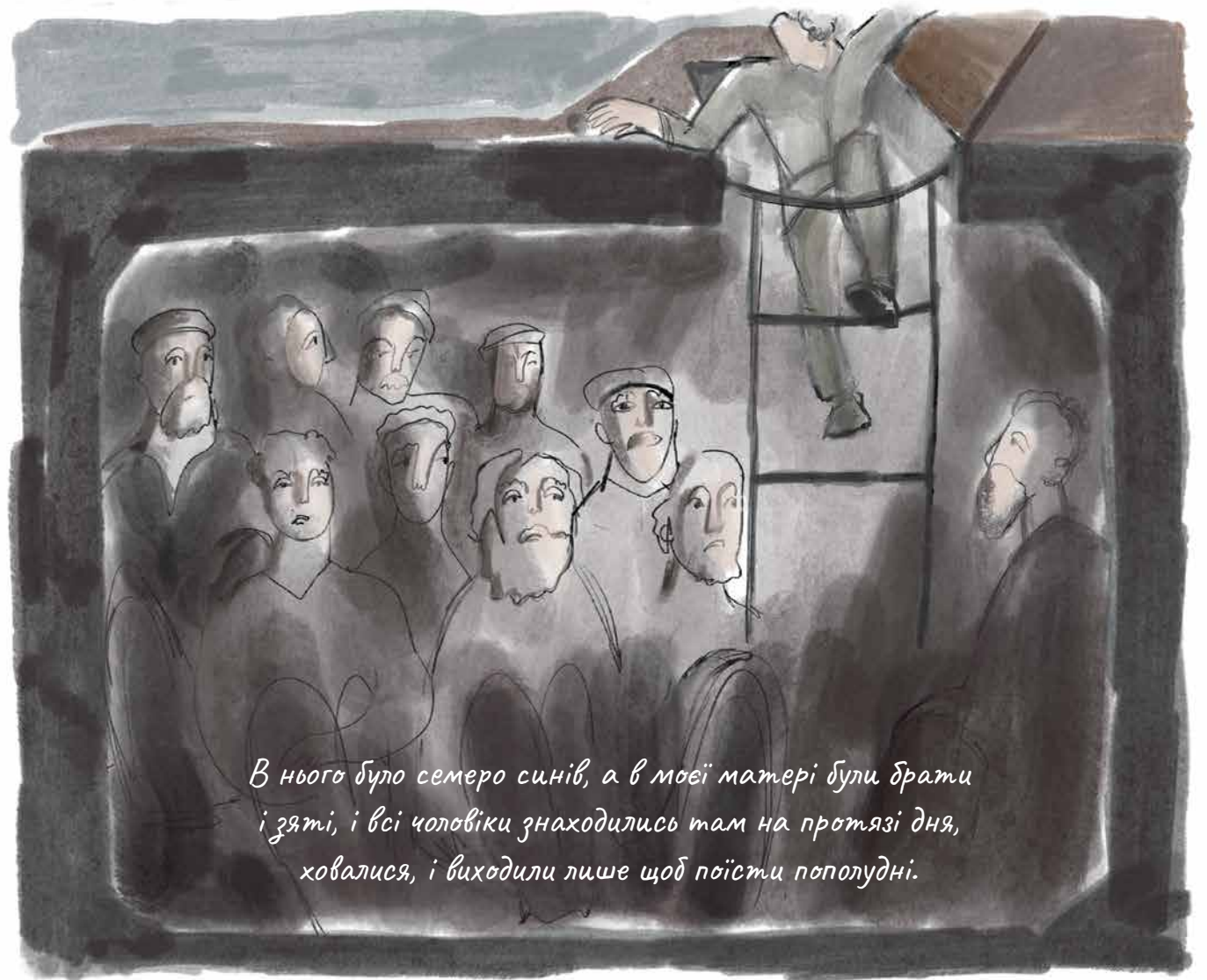
Шеллі: Німці прийшли в наше місто....

...і одразу ж почали видавати закони – що євреям можна робити, а що ні. І одним із таких законів, був закон про те, що усім чоловікам потрібно було з'явитися для подальшого розподілу на роботу.

Мій дід підозрював, що, насправді, вони забирали чоловіків не на роботу. Він жив поряд з нами, і тому змайстрував схованку для всіх чоловіків в домі моєї матері.

В нього було семеро синів, а в моєї матері були брати і зяті, і всі чоловіки знаходились там на протязі дня, ховалися, і виходили лише щоб поїсти попудні.

Шеллі: Моя двоюрідна сестра Рая грала зі мною на дворі, і нам було сказано, якщо ти побачимо як наці, їх прозвали «Коричневі сорочки», йдуть вулицею, прийти і розповісти дорослим.

І одного дня ми гралися на дворі, коли побачили, як джип з чотирьма чоловіками, в уніформі з коричневими сорочками, зупинився по сусідству.

Ми побігли
й розказали дорослим.

Всі чоловіки
побігли до
схованки

жінки прибрали за
ними,...

але мій дядько,
батько Раї,
залишився.

Наступне, що я пам'ятаю, це як ці
чоловіки увірвалися в дім, зачинили за
собою двері

і примусили залишатися
нас в кімнаті поки вони
били мого дядька.

Раї: А я кричала, коли
дивилась, як б'ють мого
дядька.

Тому вони виштовхнули
нас з кімнати

а потім, ох,
вони втиснули
мене між стіною
та кухнею.

Шеллі: Наступне, що трапилось, моя мати забрала нас до села М'ятин.

...Це було після того, як вони влаштували різанину і вбили 17500 євреїв за три дні, і моя сім'я загинула в тій різанині: мій дідусь, мої дядьки, тітки та двоюрідні сестри.

Єдиним, хто вижив, був мій батько. Його забрали до Росії в армію.

*Рая: В моєї
матері було
передчуття, що щось
станеться в місті*

*тому вона хотіла
повернутися до села.*

*RÓWNE
*
RIVNE*

*В той час місто
вже було оточене
німцями.*

*Моя мати, я, і мій батько дійшли
до околиці міста, коли мій
батько вирішив повернутися.
З якоїсь причини він дуже боявся,
що німці нас спіймають.*

*Моя мати знала безліч лісних стежин і тому намагалася
переконати мого батька, що ми впораємось, що ми зможемо
вдратися з міста і дістатися села, але він не захотів.*

У нього, ох, єдине, що у нього було – це його паспорт. Він віддав його їй і пішов назад до міста.

Я пішла з матір'ю пішки через ліс і ми дісталися села непошкодженими.

Цей паспорт – це єдине, що в мене залишилося від мого батька, єдина пам'ять.

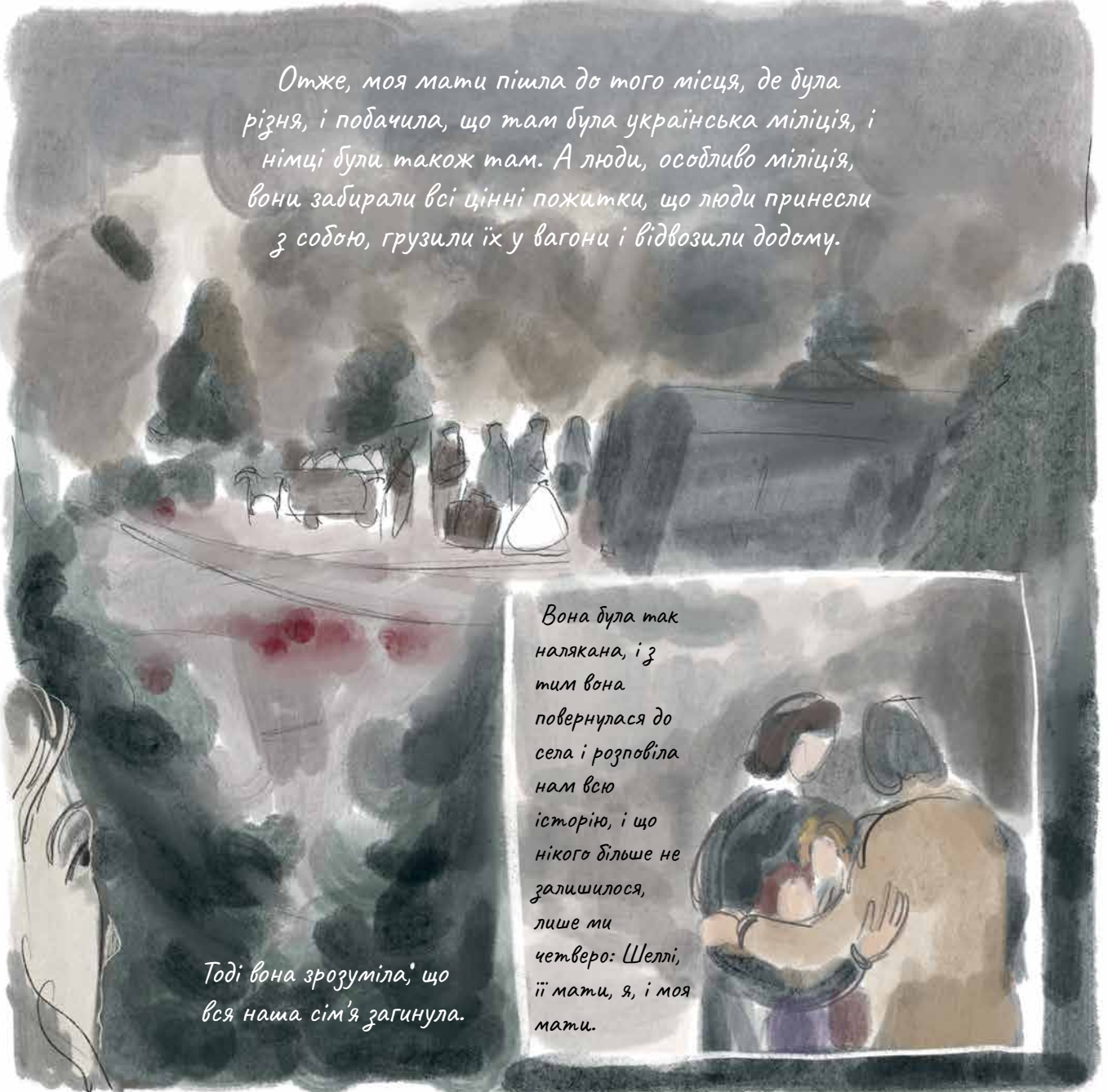
Наступного дня моя
мати вирішила піти до
міста і подивитися, що
там відбувається.

Подивитися, де мій
батько, де вся сім'я, і
коли вона прийшла
туди, там нікого не
було.

І люди розповіли, що всіх євреїв забрали з міста до
невеличкого містя під назвою Сосенки, і що їх всіх вбили.

Отже, моя мати пішла до того містя, де була
різня, і побачила, що там була українська міліція, і
німці були також там. А люди, особливо міліція,
вони забирали всі цінні пожитки, що люди принесли
з собою, грузили їх у вагони і відвозили додому.

Тоді вона зрозуміла, що
вся наша сім'я загинула.

Вона була так
налякана, і з
тим вона
повернулася до
села і розповіла
нам всю
історію, і що
нікого більше не
залишилося,
лише ми
четверо: Шеллі,
її мати, я, і моя
мати.

Шеллі: Наталія та Ніканор Палащуки зробили для нас схованку в їхньому сараї нагорі, де вони тримали солому та сіно.

Я пам'ятаю, як я там стояла і спостерігала, ем, як вони накидали соломю,

залишивши лише невеликий простір для нас чотирьох, щоб ми могли там сидіти і лежати, але стояти там було неможливо.

Ми знаходилися в задній частині сараю, де був звис покрівлі, з якого можна було дивитися на вулицю. Це було єдиним джерелом світла та повітря для нас.

І будучи ще маленькою дівчинкою, я благала мою мати «будь ласка, будь ласка, будь ласка, дай мені піти погратися з курчатами та котятками».

Їм можна там ходити по подвір'ю, а мені – ні.»

Рая: ці люди, що надали нам схованку, я була трохи старша за Шеллі, тому пам'ятаю трохи більше.

Наталія та її чоловік, ця сім'я, в них було п'ятеро дітей. Одна дівчинка і четверо хлопців.

Єдине, що я знаю про
Наталю і Никанор, це
те, що він був би тим, ну
вони по черзі приносили
нам їжу і...

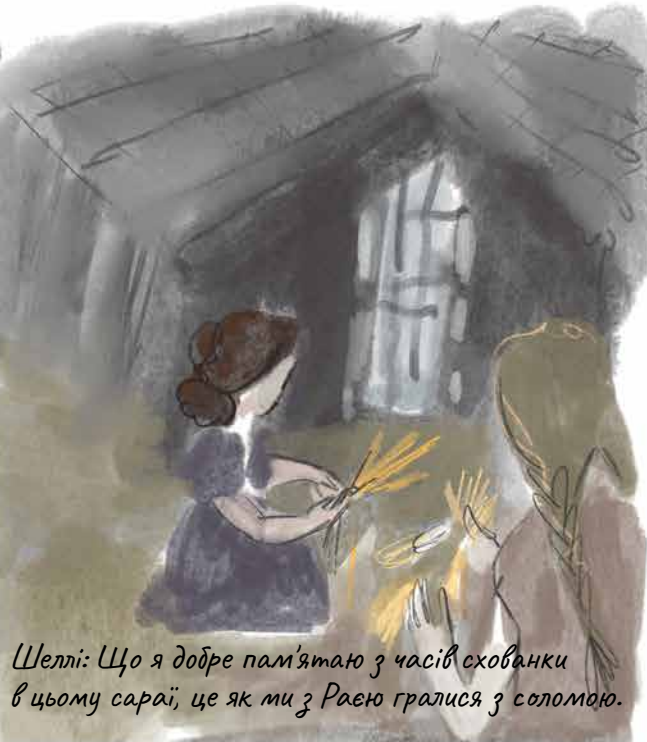
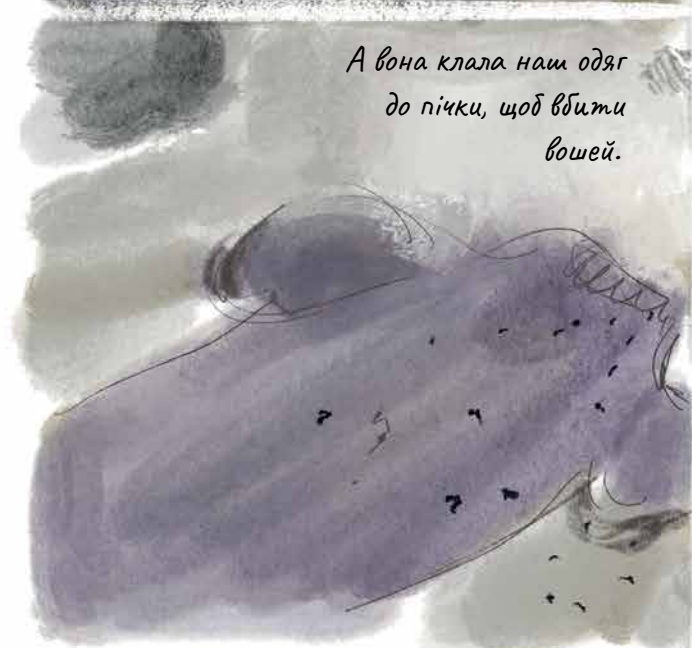
нашою найбільшою
проблемою були пацюки,
миші та воші.

У нас була ковдра. Один раз на місяць вона
забирала наш одяг, а ми заверталися в ці
ковдри. Вони були досить жорсткими.

А вона клала наш одяг
до пічки, щоб вбити
вошей.

Шеллі: Що я добре пам'ятаю з часів схованки
в цьому сараї, це як ми з Раєю гралися з солом'ю.

Ми робили звірів та ляльок з тієї солом'ю.
Це були наші єдині іграшки, а ще наші
мами розповідали нам історії. Саме так
ми проводили час.

Шеллі: Я думаю, в загальному, ми провели близько 20 місяців в тому сараї.

Найстрашнішою
ніччю того
життя
була ніч,

коли
Ніканор
піднявся
до нас

і сказав нашим
матерям, що вони
йдуть за нами.

Вони знали, що
ми тут. І, ох,
він сказав, щоб
ми спустилися.

Тоді наші матері
попросили дати нам
трошки часу, щоб
попрощатися один з
одним.

І до сьогоднішнього дня я не знаю, що найшло на нас, але
Рая і я, здається мені було на той час п'ять,

а їй шість
років, ми
почали
плакати і
благаючи
наших
матерів,
щоб тихо
не йшли.

Ми казали, що потрібно
тікати в ліс.

Ми знали, що в сараї є задній
вихід і наші матері якось
погодились на це.

Так ми і вчинили.

Вдень ми переховувалися в
полі. Ох, там було дуже
жарко. В нас не було ні їжі, ні
води, а сонце пекло, мов
скажене, і в таких умовах
ми просиділи три дні. Все, що
ми могли з'їсти – це зерна
сирого жита.

А потім, Ніканор почав шукати нас. Але він не знав де ми були. Отже, він почав гукати нас і ми почули його, і повернулись назад додому, а точніше до бункера.

Вони вирили підземний бункер, щоб ховати там зерно,

але головним чином, щоб ховати свою дочку, бо на той час німці забирали молодих дівчат до Німеччини.

Бункер був темним і вологим. Все, що там було, це солома, на якій ми лежали. Пацюки та миші сотнями бігали навколо нас. В нас майже не було ніякої їжі. Лише трохи, зовсім трохи, щоб підтримувати нас живими.

У ЛЮТОМУ 1944 РОКУ,
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ
ФРОНТ РАДЯНСЬКОЇ
АРМІЇ ВИЗВОЛИВ
РІВНЕ

Ніканор посадив наших матерів на візок і забрав до міста, а я з Шеллі залишилась у селі, все ще в тому будинку, до тих пір, поки матері не впевнилися, що забрати нас назад у місто було безпечним щоб відвезти нас назад до Рівного.

Шеллі: Прийшов Ніканор і витяг нас із хати підпільно, і посадив на свій віз, і накрив нас солом'яною, і повіз нас у Рівне.

День був сонячний, на землі лежав сніг, що сліпив очі.

Ми нічого не бачили, тому що просиділи в темноті так довго. І, мм, це був перший день, про який я пам'ятаю.

Пам'ятаю відчуття холоду, здається, це був лютий, і як я нарешті побачила відкритий простір.

An illustration showing a woman with brown hair tied back, wearing a purple top, looking out of a window. The window has a wooden frame and is divided into four panes. Outside the window, a yellow bird with long, thin legs and wings is perched on a ledge. The background outside the window is a soft, hazy landscape with some greenery. The overall style is soft and painterly.

*Шеллі: Але війна ще не
закінчилася. Німці часто
бомбили наше місто,
Рівне. Ми сиділи з Раєю
і вдивлялися в небо,
стараючись розглядіти
стрій літаків перед
бомбардуванням.*

An illustration of a destroyed building. The structure is heavily damaged, with large sections missing and debris scattered around. The scene is rendered in dark, muted colors, with a lot of grey and brown tones, suggesting a somber and desolate atmosphere. The background is a mix of dark and light grey, with some white highlights that could be smoke or light reflecting off the debris.

*Бомбардування було
настільки жахливим,
що знаші матері
вирішили забрати нас
з Рівного до іншого
невеликого міста.
Наступної ночі, після
нашого від'їзду, бомба
впала на наш будинок
і повністю його
зруйнувала.*

ЧАСТИНА ТРЕТЯ:
ПОЧИНАЮЧИ З ПОЧАТКУ

Шеллі: В травні 1945 року війна закінчилась. Сталін схвалив наказ. Всі, хто були громадянами Польщі, могли повернутися до Польщі.

Отже, ми поїхали до Польщі, а моя мати і її брат відкрили там ресторан.

За мною дивилася циганка.

Одного разу пролунав стук у двері, це був мій батько. Він вижив, повернувся до Рівного, дізнався де ми є, і прийшов за нами.

*Шеллі: З Польщі, моя мати, мій батько і я,
переїхали до американської зони в Німеччині.*

*Там нас помістили до табору
для переміщених осіб – для
людей без країни.*

*В таборі ми провели три
роки і в кінці кінців, сім'я
мого батька забрала нас
до Сполучених Штатів.
Я приїхала туди
в 1949 році,
до Дня Колумба.*

Рая: В 1945 році, коли Шеллі і моя тітка Єва переїхали до Польщі, я і моя мати залишилися в невеличкому місті під назвою Корець.

Ми жили в тому місті до 1956 року. Там я ходила до школи, в мене було декілька друзів, ми жили досить непогано.

Моя мати працювала там фотографом.

Моя мати одружилася з чоловіком, який втратив свою сім'ю під час війни.

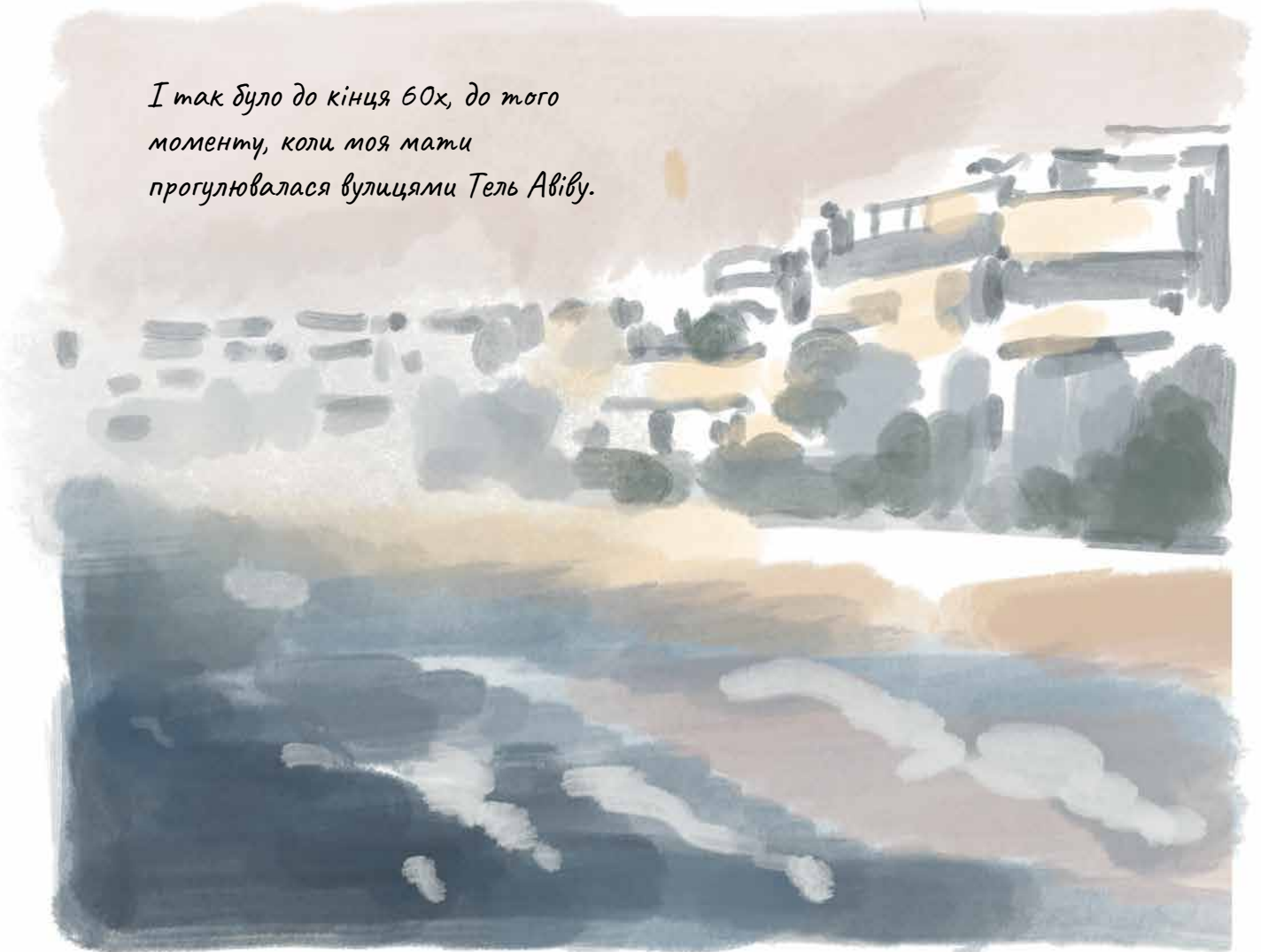
Але в нього був брат, який проживав у Санкт-Петербурзі. Тому, він вирішив, що нам потрібно переїхати туди. Так ми і зробили. Це було в 1957 чи 1958 роках.

Шеллі: Після 1945 року ми втратили зв'язок з Раєю, а оскільки їх не було в Рівному, ми навіть і не уявляли де вони можуть бути.

І так було до кінця 60х, до того моменту, коли моя мати прогулювалася вулицями Тель Авіву.

Якийсь чоловік
впізнав її, підшов
до неї, і сказав:

«Я знаю, де твоя сестра, я
щойно бачив її»»

Шеллі: В 1974 році я
поїхала до Петербургу,
де на той час
проживала Рая зі своїм
чоловіком Анатолієм, її
сином Євгенієм і моєю
тіткою Сонєю.

І це був перший раз,
коли я побачила їх після
того, як ми залишили
Україну в 1945 році.

Я не знала чого чекати,
але я одразу ж впізнала в
них свою сім'ю. До всіх
нас поверталися спогади.

І потім ми сказали, що якщо вони
колись надумать залишити це
місто, ми допоможемо їм з
переїздом до Сполучених Штатів.

Рая: В 1974 році, коли Шеллі і її мати прийшли навістити нас, я просто не могла повірити, що то були вони.

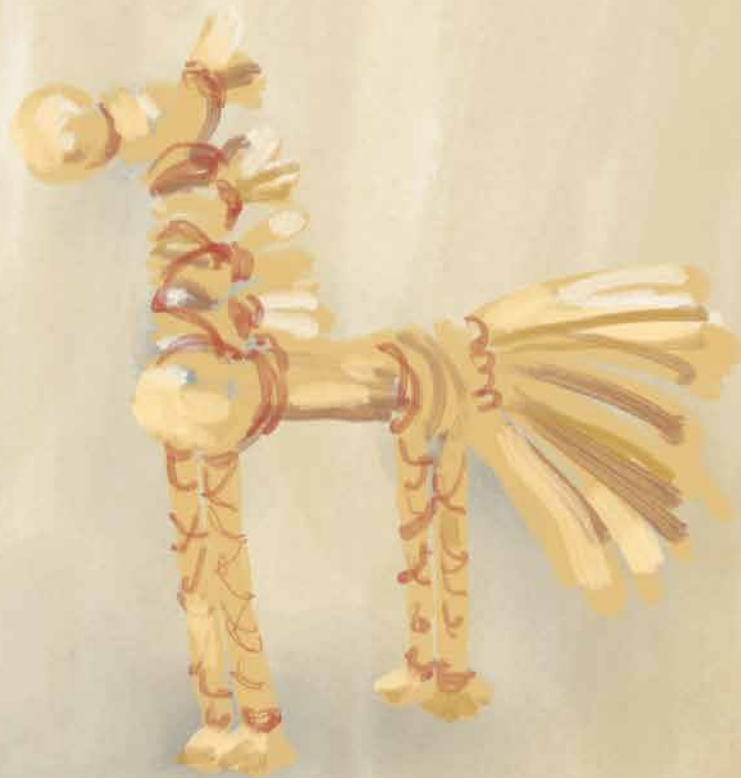

*Що не всіх
убили і,
всі, всі
спогади
повернулись.*

У 1980 році Рая, її мати Єва, її чоловік Анатолій і її син Геня покинули Радянський Союз і емігрували до Сполучених Штатів і приєдналися до Шеллі та її родини в Грінсборо, Північна Кароліна.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА:
ПОВЕРНЕННЯ ДО РІВНОГО

Шеллі: В 2013 році, Рая і я поїхали до М'ятина, тому що ми залишились на зв'язку зі внуком фермера, і він знав всю історію. Я не знала, які емоції переповнять мене, коли я туди приїду.

Але коли ми приїхали до ферми і побачили той сарай, де ми ховалися,

я просто не могла повірити, що все це відбувалося на тому місці в ті часи, але я знала, що це сталося.

Я знала, що це було саме те місце, де ми були. Але воно було таким крихітним, що я просто не могла повірити як дві маленькі дівчинки могли...

...вижити в такому місці.

*Шеллі: Ми відразу ж
впізнали будинок, ...*

...коли ми зайшли.

Шеллі:

Ми одразу ж почали говорити про спогади з тих часів, коли ми приховувались. І ті спогади були не про голод, а про те, що нам було жарко і холодно. Про зиму і літку.

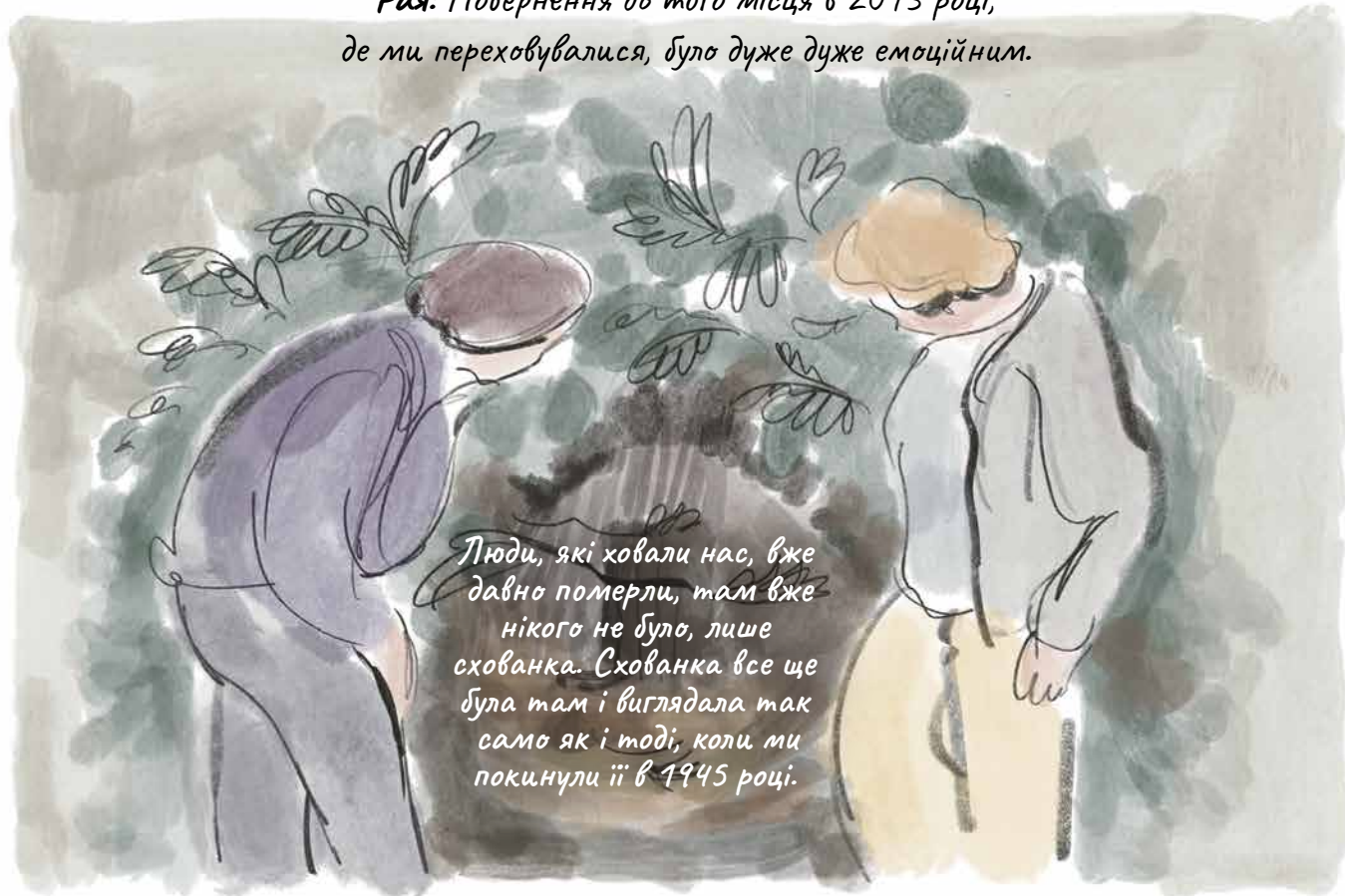
І для мене це був ідеальний спосіб тим самим, начебто, закрити цей розділ мого життя,

і добре, що Рая, яка пережила точнісінько те саме, була поряд.

*Рая: Повернення до того місця в 2013 році,
де ми переховувалися, було дуже дуже емоційним.*

*Люди, які ховали нас, вже
давно померли, там вже
нікого не було, лише
схованка. Схованка все ще
була там і виглядала так
само як і тоді, коли ми
покинули її в 1945 році.*

*Єдиною, хто проживав там, була невістка тих, хто
переховував нас. На ті часи, коли ми ховалися там,
вона нічого про нас не знала. Але її син, її внуки, і вона
сама були дуже дуже раді бачити нас.*

*Шеллі: Я часто дивувалася як у сім'ї
Палащуків було стільки сили
та хоробрості, щоб зробити те, що
зробили вони. Переховувати нас,
четверо осіб, коли вони знали, що
покаранням була б смерть їм і їхнім
дітям, а все їхнє майно було б
конфісковано.*

*Шеллі: Я не знаю, як би я вчинила в такій ситуації.
Не думаю, що багатьом з нас відомо, що б ми зробили.*

Але я знаю, що вони були дійсно хоробрими...

і чутливими, вчинивши так як вони вчинили,

подоровши страх, стерпівши розпад

і все, що коїлось навколо них.

Auswärtiges Amt

 centropa

 IHGA
ATILV OCBILV

2022